

ФЕРНАНДО ПЕСОА –
МНОГООБРАЗНАТА СЪЩНОСТ НА АЗА 9

БИОГРАФИЧНИ ДАННИ 11
Epoxama 15

ХЕТЕРОНИМИТЕ 21

АЛБЕРТО КАЕЙРО 27

РИКАРДО РЕЙШ 31

АЛВАРО ДЕ КАМПУШ 35

ОФЕЦИЯ 39

НАСЛЕДСТВОТО 44

АЛБЕРТО КАЕЙРО 49

РИКАРДО РЕЙШ 73

АЛВАРО ДЕ КАМПУШ 85

ФЕРНАНДО ПЕСОА 151

Ортоним

ФЕРНАНДО ПЕСОА

МНОГООБРАЗНАТА СЪЩНОСТ НА АЗА

АЛБЕРТО КАЕЇРО

РИКАРДО РЕЇШ

АЛВАРО ДЕ КАМПУШ

Аз съм толкова различен (...)
Зад маските дебне нашето същество (...)
Днес, когато всичките са маски,
Дълбоко в себе си маска съм жестикулираща...

БИОГРАФИЧНИ ДАНИ

Ако след смъртта ми
Поискат да напишат моята биография,
Няма нищо по-просто.
Има само две дати –
На раждането и на смъртта ми.
Между едната и другата дните са мои.

ФЕРНАНДО АНТОНИО НОГЕЙРА ДЕ СЕАБРА ПЕСОА е роден на 13 юни 1888 г. в 3:20 ч. следобед, в Лисабон, в къщата на площад *Сао Карлуш* № 4, на 4-ия етаж. Умира на 30 ноември 1935 г. около 8 часа вечерта в болницата *Сао Луиш* в Лисабон, където е закаран на 28-и с тежка чернодробна криза в резултат на цирозата, която го мъчи от години. Ако се следва желанието на Песоа, с горните думи трябва да приключи биографичният разказ за него, и все пак...

На 13 юли 1893 г., когато Фернадо е на пет години, баща му умира от туберкулоза. Майка му е принудена да разпродаде част от покъщнината и да се премести да живее в по-скромно жилище. В тази година възниква първият му псевдоним – Шевалие дьо Па, под чието име Фернадо пише поема, посветена на майка си.

Година по-късно майка му се омъжва повторно за португалския консул в Дърбан (Южна Африка), където се премества да живее заедно с Фернадо. В Дърбан той получава английско образование. Чете Шекспир, Едгар Алън По, Джон Милтън, Лорд Байрон, Джон Кийтс, Пърси Шели, Алфред Тенисън... Научава френски език и чете Верн, Волтер, а също и Еспронседа, Ломброзо, Толстой, Шопенхауер... Задълбоченото познаване на английския език му позволява да превежда английски поети и сам да пише поезия на този език. Всъщност с изключение на *Послание*, Песоа приживе публикува само на английски език: *Antinous*, *35 Sonnets*, *English Poems I – II, III*, писани между 1918 и 1921 г.

Завършва основното си образование при ирландски монахини в West Street, където преминава пет класа за три години, след което учи в Дърбанската гимназия, която завършва с отличие. В този период пише поезия и романи на английски и създава първия си хетероним Александър Сърч, с когото си кореспондира. Записва се в Commercial School. Там учи вечер, а

генем изучава хуманитарни дисциплини, чете *История на европейската философия* на Вебер, *Философията* на Платон. През 1903 г. държи приемен изпит за постъпване в Университета *Нос Добра надежда*. Макар че за есето, което пише на изпита, получава отличието Queen Victoria Memorial Prize, не бива приет. Така или иначе завършва образование в Дърбан и получава диплома за Intermediate Examination in Arts.

Двайсетгодишен се завръща в Лисабон. След несполучливо преминаване през Лисабонския университет, специалност *Литература*, започва работа на половин ден като преводач от английски на търговска кореспонденция, какъвто работи до края на живота си. Там се запознава с Офелия Кейрош, когато той е на 31, а тя – на 19. Това е единствената позната сантиментална връзка на Песоа. През свободното си време, основно нощем, се занимава почти изключително с литература, пише много. Посещава често и лисабонските кръчми (много често самотен), където непрестанно пие.

На 30 март 1930 г. пише кратка автобиография, в която между другото заявява:

ПОЛИТИЧЕСКИ ИДЕИ:

... в случай на плебисцит би гласувал, със съжаление, за Република. Консерватор в английски стил, т.е. свобода в рамките на консерватизма и абсолютно антиреакционен.

РЕЛИГИОЗНИ ВЪЗГЛЕДИ:

Християнин гностик.

...и затова противник на всички организирани църковни институции и преди всичко на Римската църква...

ПОСВЕЩЕНИЕ:

Посветен чрез пряко общуване между Учител и Ученик в трите най-нисши степени на Португалския тамплиерски орден.

ПАТРИОТИЧНИ ВЪЗГЛЕДИ:

*...Националист, който се води от следния девиз:
Всичко за човечеството, нищо срещу нацията.*

СОЦИАЛНИ ВЪЗГЛЕДИ:

Антикомунист и антисоциалист.

*...борба винаги и навсякъде с тримата убийци –
Невежеството, Фанатизма и Тиранията.*

Литературните си прояви в Португалия започва с публикация през 1912 г. в списание *Águia* на статията *Новата португалска поезия в социологическа перспектива*. През 1915 г. работи за списанието *Orpheu*, по-късно за *Atena* (главен редактор), от 1924 г. – за списанието *Ruy Vaz*, и от 1927 г. за *Presença*. През 1933 г. – две години преди смъртта му, е издадена единствената книга на португалски език, публикувана приживе – *Послание*, която съдържа патриотически поеми.

Последният текст, който оставя след себе си на 29 ноември 1935 г., е на английски – езика, на който получава образованието си: *I know not what tomorrow will bring*¹.

¹ Не зная какво ще донесе утрешният ден (англ.).

Е П О Х А Т А

Най-значителното културно движение в Португалия от началото на XX в. е т.н. *Португалско възраждане* (1912–1932), което възниква в Порто, и в основата си е националистическо, свързано във философски и литературен план с *неогаретизма* (Алмейда Гарет, 1799–1854, португалски романтичен поет, либерал и масон) и *себастианизма* (мистическо португалско движение от XVI век, което изразява недоволство от политическия статус, като разчита на магическо спасение на нацията чрез възкръсването на прославени от миналото личности). Трибуна на движението е списанието *Орелът* (A Águia), от което се публикуват общо 120 броя. След революцията от 5-и октомври 1910 г., която слага край на монархията и установява Португалската република, интелектуалците, които я подкрепят, се опитват да дефинират нейните политически, социални, религиозни, икономически, философски и културни хоризонти. Еклектичният дух на движението води до вътрешни противоречия и до напускането на Песоа, несъгласен преди всичко с идеите на *саудозизма*, които са естетическо-литературната есенция на движението. Така или иначе *Португалското възраждане* оставя богато интелектуално наследство и оказва силно влияние върху португалското културно развитие през целия XX в.

САУДОЗИЗМЪТ (SAUDOSISMO) основава своите естетически идеи на португалското saudade. Saudade е трудно преводима португалска дума, която изразява едно първично чувство, близко до меланхолията, предизвикана от отдалечеността във времето и пространството на нещо обичано, и свързана

с често неизпълнимото желание да бъде преодоляна тази раздяла. Богатата емоционална стойност на думата, определяща в голяма степен националната самобитност, намира израз (освен всичко останало) в толкова типичния за Португалия музикално-певчески жанр – фадо. *Фадото не е нито весело, нито тъжно* – казва Песоа. – *...Създаде го португалската душа, когато още не съществуваше, и желаше всичко, без да има сили да желае... Фадото е умората на силната душа, пренебрежителен поглед на Португалия към Бог, в когото вярваше, но също я изостави.* Тъй като saudade е основният елемент, дефиниращ португалската душевност, saudade придобива метафизическа стойност в отношението с Бог и света и изразява португалския начин за постигане на тяхното единство, като се превръща в основата на всяка политическа доктрина, твърдят *саудозистите*.

След напускането на списанието *Орел* Песоа и Карнейро основават списание *Орфей*, което става трибуна на *португалския модернизъм*. Не трябва да се бърка *португалският модернизъм* с *европейския модернизъм* от края на XIX в., наричан още Art Nouveau, Jugendstil, Sezession, Modern Style, Nieuwe Kunst, Floreale. *Португалският модернизъм* е обобщаващ термин, свързан с авангардните артистични движения от онова време и почти винаги с името на Песоа. Конкретно към *португалския модернизъм* се отнасят *паулизмът*, *футуризмът*, *интерсекционизмът* и *сетивизмът*.

ПАУЛИЗМЪТ е естетически -изъм, свързан с европейския символизъм, основан от Жан Мореас през 1886 г., в чийто манифест се дефинира един нов стил, враг *...на декламацията, на фалшивата чувствителност и обективното описание...* Pauis (блата) е първата дума, с която започва поемата на Песоа *Впечатления от сумрака* и която дава название на

течението и се превръща в негово програмно стихотворение. Истината е, че в *Паулизма* не може да се намери някаква особена специфика, която да го отличава от европейския символизъм, най-близък до Маларме.

ФУТУРИЗМЪТ, както е известно, възниква в Италия през 1909 г. с *Манифеста* на Филипо Томазо Маринети: *Ние твърдим, че величието на света се е обогатило с нова красота: състезателен автомобил с радиатор, украсен с тръби, с експлозивен дъх... автомобил, който ръмжи и сякаш лети върху иррационали...* В португалската литература един от първите футуристи е Алваро де Кампуш – името, с което Песоа публикува *Триумфална ода* в списанието *Орфей* №1 през 1915 г.

Макар че *интерсекционизмът* по думите на Песоа е един нов квазифутуризм, по същество става дума за литературен кубизъм, който във формално, а до известна степен и в съдържателно, отношение е ранна проява на футуризма. В поемата на Песоа *Косият дъжд* (списание *Орфей* №2, 1915, програмен текст на *интерсекционизма*) повествованието се води с двойки взаимно пресичащи се (оттам и името) понятия – обективно/субективно, ден/нощ, море/земя, настояще/минало, в което се състои именно и литературният кубизъм.

СЕТИВИЗМЪТ (от *sensação* – *усещане, чувство*) е оригинално виждане на Песоа, с което той се опитва да създаде нова философска теория за изкуството, като напуска тогавашните авангардни европейски -изми. Песоа го дефинира: *В изкуството няма ни философия, ни етика, нито даже естетика, макар че може да ги има в живота. В изкуството има само усещания и съзнанието, че ги имаме... Изкуството, в своята най-точна дефиниция, е хармоничното изразяване на наше-*

то осъзнаване на усещанията, т.е. усещанията трябва да се изразяват така, че да се превърнат в усещания за другите..., Трите принципа на изкуството са: 1) Усещане, 2) Внушение, 3) Конструиране... Изкуството, което трябва да обединява Абстракция, Реалност и Емоция, не може да престане да се самоосъзнава като абстрактно пресъздаване на емоцията (емоционално пресъздаване на абстракцията)... Единствената реалност в живота е усещането. Единствената реалност в изкуството е осъзнаването на усещането... Аз съм едно мое усещане. Затова дори и за собственото си съществуване не мога да съм сигурен. Мога да съм сигурен само за онези усещания, които наричам „мои“... Бог е само едно усещане. И все пак Песоа сам казва: Аз съм поет, въодушевен от философията, а не философ с поетически способности. Сетивизмът – по един или друг начин, ще присъства в творчеството на Песоа до края на живота му.

За да бъде разбран Песоа като поет и мислител в контекста на историческия момент, е необходимо да се спомене и *португалският неопаганизъм*. Песоа е дълбоко подтиснат от реалностите на времето, в което живее: *Епоха, остаряла и болна от рак в резултат на постоянното и многократно отклонение от големите цели... от чийто провал живеем в ерата на предстоящия крах*. През 1916 г. Песоа съобщава за намерението си да създаде теория за едно *новопаганско португалско движение*, проектирана в три книги, от които обаче не завършва нито една. Едва след смъртта му се публикува реконструкция на първата от тях: *Завръщането на боговете*. Въпросната теория трябва да развие нова програма за една нова Португалия от гледна точка на реалността, религията, метафизиката, естетиката, етиката, политиката и социологията. Тази теория претендира да спаси

болното общество, изправено пред краха на модерността, чрез реконструкция на гръко-римския паганизъм, като най-напред *се освободи от двайсет века християнска цивилизация*. По-нататък трябва да се търсят: 1) обективността, моделирана от безразличната несправедливост на момента; 2) гласът на Земята, идващ от една Природа, свободна от обясняващи и концептуални норми; 3) възстановяване на стоическите ценности за хармония и равновесие; 4) стоико-епикуреистките добродетели, дисциплина и умереност; 5) възстановяване на logos, разбрано като слово в най-широкия му философски смисъл: *Моята родина е португалският език*.

Но Песоа не иска да постулира недвусмислено *неопаганизма*; той се стреми сам да подложи идеите си на дискусия, да накара да звучат противоречиви гласове, защитаващи своите философски позиции и критикуващи тези на другите. *Всеки един от нас е няколко, множество сме от самите себе си. В огромната колония на нашето съществуване има хора от най-различен вид, които мислят и чувстват по най-различен начин*. Един ще създаде апология на простотата и спокойствието, като отрича всички философски системи, друг ще търси възраждането на епикуреиството и стоицизма, а трети ще е защитник на модерното, на пламтящата и бушваща модерност. И никой няма да е сигурен в окончателността на своите идеи, ще прегръща на моменти чуждите, за да ги отхвърли после още по-категорично.

Песоа иска да поеме всички възможни пътища на творческото битие и далеч от отчаянието пред непосилността на начинанието, решава да *бъде всякакъв по всички начини* – създава хетеронимите.

ХЕТЕРОНИМИТЕ

*Не себе си описвам
И скрита една ръка оцветява някого у мен.
Оставям душата си в залог, за да я загубя,
И моето начало разцъфва в край.*

НЯКОЛКО МЕСЕЦА преди смъртта си на 13 януари 1935 г. Песоа пише писмо до своя приятел Казайш Монтейро:

...Един ден – беше 8-и март 1914 г.², застанах до един сравнително висок шкаф, взех лист хартия и започнах да пиша прав, както пиша винаги когато мога. Написах повече от 30 поеми една след друга в нещо като екстаз, чиято природа няма да мога да определя. Бе триумфалният ден на моя живот и никога няма да изпитам нищо подобно. Започнах с „Пазач на стада“. Това, което се случи, е, че у мен се появи някой, на когото веднага дадох името Алберто Каейро. Извинете ме за абсурдния израз: този, който се появи у мен, бе моят учител (...) Бързо взех друг лист хартия и веднага написах шестте поеми, от които се състои „Кос дъжд“ на Фернандо Песоа. Бе завръщането на Фернандо Песоа-Алберто Каейро при самия Фернадо Песоа, или по-скоро беше реакцията на Фернандо Песоа срещу своето не-съществуване като Алберто Каейро. Щом се появи Алберто Каейро, аз веднага се опитах инстинктивно и подсъзнателно да намеря неговите ученици. Изтръгнах от фалшивото му езичество скрития в мен Рикардо Рейш, открих името му и го кръстих, защото в онзи момент вече го виждах. Внезапно, и в посока противоположна на Рикардо Рейш, нахлу у мен един нов индивид. Изведнъж на пишештата машина – без прекъсване и поправки, изникна „Триумфална ода“ на Алваро де Кампуш (...) Създадох така една несъществуваща група. Излях всичко в реални форми. Степенувах влиянията, познах приятелствата, чух вътре в мен споровете, различията в критериите и във всичко това, струва ми се, че бях аз онзи, който вземаше най-малко участие. Изглежда че всичко се случи

² Песоа е на 26 години.

независимо от мен. И като че ли така и продължава да бъде. Ако някой би могъл да публикува естетическите спорове между Рикардо Рейш и Алваро де Кампуш, ще се види колко те са различни и как аз не съм нищо в тази област (...) Виждам пред мен, в безцветното, но реално пространство на съня, лицата и жестовите на Каейро, Рикардо Рейш и Алваро де Кампуш...

Зад хетеронима, за разлика от псевдонима, се крие друга личност с биография, характер и творческо кредо, различни от реалната личност, която я създава. В литературата този творчески прием е известен отдавна и много са го използвали – Заратустра на Ницше, Антонио Майрена на Антонио Мачаго, Господин Тест на Пол Валери, Малте Бриге на Рилке, Джозеп Кампаланс на Макс Ауб, Август на Унамуно, *На острова на блажените* на П. П. Славейков са само някои от тях. Но този вид правене на литература Песоа превръща, както никой друг, в предизвикателство към Аза. Азът, властващ в империята на неговия дух, в който естетиката, етиката, социологията, онтологията се сливат в порив към откриването на себе си; откриване, раждащо само противоречия, които нямат еднозначен отговор (ако изобщо имат отговор); порив, който носи само трагична безпомощност и умора, толкова по-големи, колкото по-ясно е осъзната неспособността на целта.

*Не себе си описвам
И скрита една ръка оцветява някого у мен.
Оставям душата си в залог, за да я загубя,
И моето начало разищфа в край.*

Фернандо Песоа създава над 70 хетеронима, някои от тях на жени, като пише различна поезия и проза от името на всеки; различна във формалното, но най-важното – различна в съдържателното, като формулира (във всеки отделен случай) нова естетика и философско виждане за света. Някои от тях рафинирани – понякога хетеронимите, които създава Песоа, създават свои собствени хетероними.

Хетеронимният свят на Песоа е метафизично, многостранно пространство, което позволява да се извървят множество различни пътища, по които може да поеме животът във всеки момент на съществуването, и е без значение, че само един е онзи път, който наистина се случва, и че останалото е безкрайното *ако* за онова, което би могло да бъде и не бе. Тази идея отвежда до Борхес и неговият разказ *Градината с разклоняващи се пътеки*, писан през 1941 г., вероятно без да познава по онова време идеите на Песоа (през 1946 г. за първи път се публикуват събраните дотогава съчинения на Песоа): *При всички фантастични истории, всеки път, когато героят се изправя пред различни алтернативи, избира една и елиминира останалите; в почти неразрешима задача Цуй Бън избира – едновременно – всичките. Създава така различни битиета и различни времена, които също се множат и раздвояват.* Подобно на Цуй Бън Песоа не може да приеме еднопосочното пътуване във времето и пространството; на всеки кръстопът той ражда един хетероним и го оставя да следва своята посока. Самият Песоа е само маска, зад която той самият не знае какво се крие; той самият е само още един хетероним (ортоним), който съвпада с името Песоа, така че истинският Песоа почти отсъства от творчеството на Песоа (истинският Песоа е автор само на сборника *Послание*, публикуван приживе):

*Направих от мен онова, което не съумях да бъда,
А онова, което можех да направя от себе си,
не го направих.
Сложих си грешна маска.
Познаха ме скоро такъв, какъвто не съм, и не го отрекох,
и се загубих.
Когато поисках да си сваля маската,
беше залепнала за лицето.
Когато все пак си я махнах и се видях в огледалото,
бях вече остарял.
Бях тиян, вече не можех да си сложа маската,
която не бях свалил.*

Прозорецът на стаята му е еталон на времевата и пространствена измеримост; той е границата, той е връзката между абсолютния обективизъм (Каейро) и абсолютния мистицизъм (Песоа). Мислите и чувствата са връзката между Външното и Вътрешното, където е светът на Аза, където се трупа Всичкото, защото останалото е Нищото. Реалността е само онова, за което може да се мисли и чувства; само онова, което може да се каже с думи. Логиката на неговото мислене не е двумерно класическа: вярно—невярно; тя е триизмерна, където вярното и невярното са фикции, където единственото сигурно е несигурното.